

8. מר מצליח, אדון סטולרו וכל השאר

בסוף דצמבר 1956 הגענו לקיבוץ להב, ואני, בתחילת פברואר התחלתי לעבוד כמהנדס כימי זוטר במכתשים מפעלים כימיים בבאר-שבע. איך מצאתי את העבודה, למה הקיבוץ הסכים לשלוח אותי בכלל לעבודת חוץ, אלה סיפורים מעניינים כשלעצמם, אבל לא יסופרו פה. מספיק לומר, שהתחלתי את עבודתי במחלקה למחקר ופתוח של המפעל. השם מטעה, כי המחלקה אז, שהיום, אני מניח, מעסיקה עשרות אם לא מאות עובדים, כללה אותי, את הבוס שלי, וטכנאי צעיר, כלומר יותר צעיר ממני, כי גם לי טרם מלאו 24 שנים.

כמה חדשים אחרי התחלת עבודתי פרסם המפעל מודעה. הם חיפשו מנהל למעבדה האנליטית. אני ראיתי את עצמי בהחלט ראוי ומתאים לתפקיד, לכן, אחרי שהמודעה פורסמה כמה פעמים ללא מענה, אזרתי אומץ, ניגשתי למנהל המפעל, והגשתי את מועמדותי. התשובה הייתה מהוססת, והסתיימה בהבטחה: אם גם אחרי המודעה הבאה לא יופיע מועמד מתאים, אקבל את התפקיד לתקופת ניסיון.

המודעה הבאה הופיעה, ואחר כך עוד אחת ועוד אחת, ומועמד אין וגם אין מילה על עתיד ההבטחה.

בטרם אמשיך, שתי הערות מתבקשות פה. האחת - למפעל לקח יותר מחצי שנה נוספת למצוא מועמד וגם מועמד זה לא נחל הצלחה גדולה. והשנייה - רק אחרי שנים רבות הבנתי, כמה לא מתאים האופי שלי לעבודה אנליטית ואיזה אסון היה עבורי לו קיבלתי את התפקיד: כישלון צורב במקרה הטוב ושקיעה בעבודה אפרורית, לא מספקת במקרה הגרוע יותר. אולם באותה עת נעלבתי קשות, והתחלתי לחפש עבודה אחרת. נודע לי מחבר שבמכון לחקר הנגב שנפתח כמה חדשים קודם, מחפשים מהנדס כימי. אחרי מפגש קצר בתחילת ינואר 1958 בבאר-שבע, הוזמנתי לירושלים, נבחנתי על ידי

ראובן מץ, הבוס שלי לעתיד, ושמואל פרלמוטר, איש המועצה. הסתבר, שנדרש מהנדס כימי לפרויקט האלקטרודיאליזה, שמטרתו לפתח מתקנים להמתקת מים מליחים בנגב. אני, טרי מהלימודים, ידעתי הכל, בהרבה נושאים אפילו יותר מהשואלים. בתום הראיון נתבקשתי לעבור למבנה אחר, המפגש התקיים במחנה שנלר, שאז, ועוד שנים אחר כך היה מקום מושבה של המועצה המדעית. גוף זה היה חלק ממשדד ראש הממשלה. בראשה עמד ב-1958 פרופסור דוד עמירן והמועצה בתקציב לא גדול אבל הרבה מאד חכמה הצליחה לקדם את המדע בישראל בכיוונים ראויים. עברו רק שנים מספר, המוסד שינה את שמו למועצה הלאומית למחקר ופתוח ובניהולם של דניאל שמשוני וישראל דוסטובסקי בהתחלה ואליעזר טל מאוחר יותר, התקציבים גדלו פלאים והשפעתם קטנה. היו עוד הרבה תהפוכות שהובילו בסופו של דבר למשרד המדע, עם כמה מטרות נעלות, כגון האפשרות לצרף שר נוסף לממשלה, להעסיק עוד פקידים ויועצים ולאפשר לשר התורן לפטפט בפומבי על הכל מלבד מדע, ולשרוף את התקציב הזעיר על שטויות. אבל אין זה נושא סיפורנו.

במבנה השני פגש אותי המנהלן של המועצה, ותוך רבע שעה הייתי חתום על חוזה, בדרגה יותר גבוהה ממה שהייתה לי במכתשים. אני כמובן הייתי גאה ביותר בהישג זה והייתי בטוח שידיעותיי המעמיקות, בטחוני העצמי, הופעתי המרשימה תרמו לכך. לקח שנים, עד שהבנתי, שכבר חדשים רבים חיפשו מועמד, והיו כבר על סף יאוש, כשאני הופעתי פתאום.

בשבוע אחרי זה הייתי צריך להודיע בקיבוץ ולקבל את אישורו, לדבר עם מנהל המפעל, להגיד שלום לחברים. ובראשון לפברואר 1958 הופעתי לעבודה במכון לחקר הנגב, מקום שהפך להיות ביתי, משכני בו ביליתי למעשה את כל חיי הבוגרים. היה יום גשום, השביל בלהב מהצריף שלנו אל המכונית שהסיעה אותי היה מכוסה בוץ, כך שנעלתי מגפי גומי, מכנסי קורדרוי דחוקים אל תוך המגפיים ומעיל גשם גס. כך הגעתי למכון, שבאחד המבנים הראשונים שלו הקימו מעבדה זמנית עד שהמבנה הקבוע של פרויקט האלקטרודיאליזה יהיה מוכן. המתינו לי שתי טכנאיות, עולה חדשה מפולין בשם גברת פט ואניטה (רוקחת לפי מקצועה), אשת מנהל אחד המפעלים הגדולים בנגב. לא היה פשוט לשכנע את אניטה שאני מהנדס ואמור להיות ממונה עליה. למזלי ראובן מץ הגיע עם אשתו הטרייה בדרך לירח דבש באילת, והבהיר את המצב לאשורו.

זאת הייתה ההתחלה, והסוף טרם הגיע. אמנם פרשתי לגמלאות באביב 2003, אבל נשמרו לי משרד ומעבדה, ממשיך אני במחקרים ואפילו מביא קצת כסף למוסד. ובין ההתחלה והיום הזה שעדיין לא סוף התרחשו דברים רבים, חלקם אולי יענינו את הקורא. אולם אין בכוונתי לספר בפרק על תולדות המכון. אלא על אנשים, שהכרתי, שעבדתי אתם. המכון לחקר הנגב היה מיקרוקוסמוס שבו השתקפו באר-שבע ובעצם כל הארץ של התקופה, תקופה שבה עוד כולם רצו לחיות יחד, עוד לא נזכרו בעלבונות ישנים, אמתיים או מדומים, עסקני הפילוג של העדות השונות טרם הצמיחו שיניים, תקופה קשה ויפה. בזכות האנשים שאכתוב עליהם בפרק זה ומאות אלפי אחרים, קמה, התפתחה, התחזקה המדינה. נוצר יש מאין או מכמעט אין.

אתחיל לספר על שניים. קראנו להם מר מצליח ואדון סטולרו. לא ברור לי למה היה האחד מר, והשני אדון. שניהם עבדו במכון ממש מההתחלה, אבל זה היה הקשר היחידי ביניהם.

מר מצליח עבד כלבורנט. בעבר היה רפואן בצבא צרפת בטוניס כמדומני. באותה עת כשלא היה פשוט למצוא בעלי מקצוע, בעלי השכלה נאותה שבעבר עבדו במעבדה כלשהי מסיבה כלשהי, נתקבלו כלבורנטים בשמחה. איו אני מבין צרפתית, אך נאמר, שדיבר שפה עשירה. מדי פעם הייתי נוכח בשיחותיו ונהייתי מדקלמו המתנגן. שמו הפרטי היה אליהו, אבל מעטים קראו לו כך. הוא היה מר מצליח, לבוש תמיד בבגדים מגוהצים היטב, בתקופה, שאנחנו בלי הבדלי גיל, מוצא, תפקיד ורמת השכלה נראינו זרוקים - לפחות לפי הסטנדרטים של היום.

למר מצליח היו שישה ילדים כמדומני. לא יודע כמה מהם נולדו בארץ, אבל הייתי נוכח בברית של הילד האחרון. אז מר מצליח ומשפחתו גרו עוד במעברת חצרים שהייתה ידועה כמקום האחרון שאדם בבאר-שבע היה רוצה לגור בו. שם פגשתי את רעייתו וילדיהם בפעם הראשונה. אשתו אישה מעוררת כבוד גם בסביבה הבלתי אפשרית וילדים מכל הגדלים. ילדה קטנה הסתובבה בין האורחים, רובכם מכירים את פניה וקולה, היא רינה מצליח, אשת החדשות של ערוץ 2. אינני יכול לתת דין וחשבון מדויק על קורות ילדיו של מר מצליח אך מספיק לומר שאחד מהם נעשה מדען בכיר, אחד איש ציבור חשוב, וכולם מצאו את דרכם קרוב מאד לפסגת החברה הישראלית.

לא כולם. לאחד הבנים ניבאו עתיד מזהיר ככדורגלן אך חייו נקטעו באסון נאות הכיכר, כאשר צלע הר התנתק ממקומו וקבר תחתיו חדר האוכל של המחנה שם.

רבים מחבריי לעבודה ושכניי בשכונה בה גרנו היו אבות או בנים למשפחות מרובות ילדים, בעיקר מארצות המגרב ומהודו. חלקם הגדול של ילדי משפחות אלה הגיעו לאוניברסיטה או רכשו מקצועות טובים, הקימו בית והביאו ילדים לעולם, שעבורם אוהלים, מעברה, עבודות דחק היו רק סיפורים מהעבר הרחוק. אבל היו גם משפחות, שילדיהן לא יכלו או לא השכילו לעשות את הקפיצה הנחשונית הזאת, והתדרדרו לתחתית החברה. אסור, כמובן, לעשות הכללות, אבל בהסתכלות בידידיי, מכריי, בשומעי את סיפוריהם לא יכולתי להימנע מן התחושה שאם המשפחה קבעה את גורל ילדים אלה. אם חזקה ונחושה בדעתה ידעה להבטיח להם עתיד טוב יותר. עוד לא נכתב ספר או שיר, עוד לא הוקמה אנדרטה לשבחן של אמהות אלה, שלהן חלק לא קטן בתקומתנו.

היו שניים שהרבו בשיחה בשפה הצרפתית עם מר מצליח. ולטר שהיה המנהלן של המוסד (לימים סמנכ"ל לכוח אדם וארגון של אוניברסיטת בן גוריון) וראובן, הבוס שלי. הצרפתית הייתה שפת האם של מר מצליח. ולטר וראובן רכשו שפה זאת בצורה מסובכת יותר.

ולטר נולד בסוף שנות העשרים בגרמניה. משפחתו עברה לצרפת בשנות השלושים והוא קיבל חלק מחינוכו שם. בעת הכיבוש הגרמני נטל חלק כנער בהתנגדות, וסיפוריו על התקופה זאת יוכלו למלא פרק בספר. אחרי עלייתו ארצה הצטרף לאצ"ל, לחם במלחמת השחרור, ואחר כך, תוך עבודות מזדמנות שונות, בין היתר כנהג משאית, ניסה להגשים את חלום חייו - להיות נהג אוטובוס. אך האלים תכננו אחרת. וולטר, בטסט הראשון של נהיגה באוטובוס דפק - שומו שמיים - את המכונית של שר הדתות. בצדק או לא בצדק הגיע למסקנה, שלא יהיה בוחן בארץ הקודש שיאות לאפשר לו אי פעם לנהוג באוטובוס, ולכן חיפש את עתידו בנתיבים אחרים. שנת 1956 מוצאת אותו כעובד המועצה המדעית בירושלים ואז מוצע לו לעבור לבאר-שבע להיות המנהלן של המכון לחקר הנגב שזה עתה נוסד.

ולטר דיבר עברית, גרמנית, צרפתית וקצת אנגלית. אך בהיות שמו העברי עובדיה שלטונות צה"ל הניחו שהערבית שגורה בפיו ואחרי מלחמת ששת הימים מינו אותו כמושל צבאי של דיר אל בלח ברצועת עזה.

תולדות ראובן מסובכות עוד יותר. הוא נולד למשפחה פולנית בדרכה לגרמניה ב-1920. אחרי כמה שנים המשפחה עברה לצרפת, ומספר שנים נוספות לדרום-אפריקה. החינוך היסודי של ראובן היה צרפתי, את התיכון והאוניברסיטה השלים בדרום אפריקה בשפה האנגלית. אחרי מלחמת העולם השנייה בילה כמה שנים באנגליה. היה בין מקימי מתקן האלקטרודיאליזה הראשון בדרום אפריקה. ארצה הגיע באמצע שנות החמישים עם אישה ושני ילדים ונשכר להקים ולנהל את פרויקט האלקטרודיאליזה במכון לחקר הנגב שעמד לקום. כמה חדשים מאוחר יותר נשלח לסיור באירופה. בשובו מצא את ביתו ריק ואשתו, על ילדיהם, חיה עם גבר אחר. ראובן היה אדם טוב, וותרן. הסכים לגירושים, הסכים שילדיו יאומצו על ידי הבעל החדש של אשתו, וניסה לשקם את חייו. השכיל להיקלט בחברה הירושלמית של בני גילו ומעמדו והכיר בחורה (בת אחד מאנשי העיתונות המרכזיים בעיר). הייתה זאת אהבה ממבט ראשון בין שני אנשים שכבר לא כל כך צעירים והם מצאו את עצמם תוך זמן קצר נשואים ומצפים לילד. ביום בו התחלתי לעבוד עברו לגור בבאר-שבע, והמשיכו לירח דבש קצת מאוחר לאילת. גם פרק זה בחייו הסתיים בטרגדיה. כמה ימים אחרי לידת ביתם האם פיתחה חום גבוה וכאבים בחזה. החזירו אותה בבהלה לבית החולים, אבחנו דלקת ריאות וטיפלו בה בהתאם. רק למחרת, כמה שעות לפני מותה מצאו, שסיבת החום והכאבים העזים לא דלקת ריאות אלא כריש דם בריאותיה. אז כבר היה מאוחר מדי להצילה.

כך נשאר ראובן בסתיו 1958 אלמן עם תינוקת שזה עתה נולדה, גרוש עם שני ילדים שוויתר עליהם לטובת אשתו (מאוחר יותר אביהם החורג אימץ אותם ושמן שונה - בהסכמת ראובן), סביבה חדשה בבאר-שבע שבה לא הכיר כמעט אף אחד והאתגר להקים מפעל שנחשב אז לאחד החשובים ביותר להפרחת הנגב, יש צורך באופי מיוחד לעמוד בכל זה. אבל ראובן התגבר. קיץ 1959 מוצא אותו נשוי בשלישית ואשתו מצפה. לראובן נולדו עוד שתי בנות. הקטנה יפה וחכמה אבל הגדולה יותר עם סיבוך מוחי כלשהו. הוריה הישלו את עצמם בשנים הראשונות, שמדובר בבעיות מוטוריות, או

סתם התפתחות איטית, אבל בסופו של דבר היו חייבים להשלים עם המצב והבינו שהועמס עליהם נטל כבד נוסף שילווה אותם כל חייהם.

כל זה בסופו של דבר נתן את אותותיו בראובן, במיוחד, כי תמיד שמר על חזות של שקט נפשי, נועם בלא רוגז, התפרצויות זעם. המחלות באו אחת אחרי השנייה, הקיבה, המעיים והלב מרדו בשלוותו המדומה, וזמן קצר אחרי יציאתו לגמלאות הלך לעולמו.

אדם נוסף, ששוחח עם מר מצליח בצרפתית, היה פרופסור פרנציס דה קורושי. הוא היה המדען הוותיק ביותר במוסדנו. נולד בתחילת המאה העשרים בהונגריה במשפחה של מדענים. סבו היה אבי הסטטיסטיקה המדעית בהונגריה, אביו ביוכימאי ידוע. הוא שימש כיושב ראש ההסתדרות הציונית בהונגריה בין שתי המלחמות והגיע ארצה עם משפחתו בשלהי 1956 עטור מוניטין מדעי וציבורי כאחד. הם לא היו בין הבורחים מהונגריה אחרי ההתקוממות נגד הרוסים אלא הגיעו עם דרכון ומכולה על כל רהיטיהם, תמונותיהם, ספריהם. הוא נתקבל לעבודה קודם בטכניון, ואחרי שהצליח להסתכסך עם כל בעלי הסמכות שם, עבר לאוניברסיטה העברית אבל גם שם לא החזיק מעמד יותר משנה. פרופסור ארנסט דוד ברגמן עזר לו לקבל עבודה זמנית במכון לחקר הנגב עד יעבור זעם, וכשהגיע לבאר-שבע בסוף 1958 (או אולי בתחילת 1959) לא חשב שבעיר זאת יבלה את שארית חייו, והמכון לחקר הנגב יהיה המקום בו יעבוד יותר שנים מאשר בכל מקום אחר בקריירה המדעית שלו.

הוא, למרות חזותו הבורגני המכובד היה רומנטיקן ונון-קונפורמיסט עם דעות ברורות וחדות בכל נושא ונושא. אופי כזה כמובן מזמין התנגשויות מתמידות ואלה באמת לא חסרו לו בחיים. בין מלחמותיו הבלתי פוסקות ניתן למנות הקרבות נגד כפייה דתית, בעד שיפור לימודי הכימיה, בעד כתב עברי באותיות לטיניות, ומלחמת חרמה נגד ילדים שהרעישו ברחוב יתר על המידה על פי השקפותיו. הילדים כמובן, שעד לפתיחת המלחמה הרעישו סתם ללא כוונות זדון, הבינו שיש פה הזדמנות לבילוי מהנה מסוג חדש, והדו-קרב המילולי בדציבלים גבוהים הפך להיות מחזה שכיח בבית בו גם אנחנו גרנו באותן שנים.

לא אני הייתי הראשון להגדיר את פרופסור קורושי כרומנטיקן. יואש ועדיה כינה אותו כך. נראה לי, שאם מישהו שלא היה מעורה בתולדות המכון יקרא פרק זה, השם של יואש יהיה היחידי שיהיה מוכר לו. יואש עשה קריירה מרשימה. מלבד היותו מדען מחונן מילא מסוף שנות השישים תפקידים שתרמו רבות לקידום המדע בישראל. בהיותו מנהל מכון וולקני הביא ליסוד קרן המחקר האמריקאית-ישראלית לחקלאות, שעד היום תורמת תקציבים נכבדים לחוקרים ישראלים. הוא שימש שנים רבות כסגן נשיא של האוניברסיטה העברית ובמשך שלשה עשורים עמד בצומת המחקרים החקלאיים והביולוגיים בישראל.

אביו של יואש היה בוכרי, אמו פולנייה, כמדומני, והוא איחד באופיו ומזגו יעילות מערבית עם חן מזרחי. סבו או אבי סבו נקרא ועדייב, ולפי יואש הוא היה זה שהקים תחנות הכוח החשמליות בבוכרה. משפחת ועדייב הייתה עשירה ביותר. אחרי מהפכת אוקטובר התפזרו בכל העולם, כאשר חלקם, דודים של יואש מדרגות שונות, השתקעו בניו-יורק. אני מציין כל זאת כדי שהקורא יבין את הסיפור הבא, סיפור אותו יואש סיפר לי באחת מנסיעותינו המשותפות הרבות ברחבי הארץ.

אגב, יואש אהב לספר סיפורים. לפעמים הם נשמעו כאילו הועתקו מילקוט הכזבים, אבל באותם המקרים בהם עלה בידי לאמתם, הם ללא יוצא מן הכלל נמצאו נכונים. לדוגמה, יואש טען שהוא היה הקשר הראשון שגויס לצה"ל. ביודעי שהוא מבוגר ממני רק בשנה ומשהו, התקשיתי להאמין לו, עד שבמסגרת אחד הקורסים שהשתתפתי בהם במילואים, ביקרנו בתערוכה של חיל הקשר. והנה, בתמונה הראשונה מבין סידרה של תמונות שמתארות את תולדות החיל, יואש קורע במכנסים קצרים על ארגז סדוק ומתקתק במכשיר מורס.

אבל נחזור לסיפור עצמו. באביב 1953 יואש חזר לביקור מולדת מדיוויס, קליפורניה בו למד, ומאוחר יותר הגיע לדרגת פרופסור חבר. אז עוד המטוסים טסו יותר לאט ונחתו לעתים קרובות יותר. אי לכך לא מפליא שיואש עשה הפסקה של יום בניו-יורק וכמובן ניצל את ההזדמנות לבקר אצל קרוביו.

הוא הגיע אליהם בשעות הערב ומצא את עצמו בחגיגה, כל המשפחה או אולי משפחות מכונסת יחד ושותים, צוחקים וצועקים כולם שמחים מאד. יואש חשב תחילה שנפל ליום הולדת, ברית, בר-מצווה, או אולי אירוסין או חתונה. לא ולא. מסתבר שזה היה היום בו הודיעו על מותו של סטלין. תשאלו מה הייתה הסיבה לחגיגה? מסתבר שלמשפחת ועדייב היה בית גדול, ממש ארמון במוסקבה (או אולי בלנינגרד) ובמרתפו הטמינו אוצר ענק טרם בריחתם אחרי המהפכה. והנה הרודן הלך לעולמו ובעוד זמן קצר יהיה אפשר לחזור לבית הישן ואם לא לקבלו בחזרה, לפחות לחפור במרתף ולהחזיר את אוצר המשפחה לבעליו.

ההיסטוריה כמובן התפתחה אחרת, ואני הקדשתי זמן ומקום לסיפור הזה, כי יכול מאד להיות, שאני האדם היחידי שזוכר אותו. אז אם מישהו מצאצאי משפחת ועדייב קורא שורות אלה, שיצא לדרך. מי יודע, אולי המטמון עדיין במקומו.

הזכרתי בכותרת פרק זה את אדון סטולרו. אדון סטולרו היה אחד השומרים של המכון שנים רבות. הוא היה עולה חדש (בסוף שנות החמישים) מרומניה. וידיעותיו בעברית נשארו מצומצמות ביותר. הוא הגיע בהצלחה עד לגוף ראשון יחיד, ונתקע שם. לכן לפעמים לא היה קל לפרש את משפטיו. שנים רבות ציטטנו את הברקותיו. פעם טפס את וולטר, שנכנס למכון, ואמר: " הייתי אישה ולא נתתי לה." לקשיי תפיסה בין קוראיי, כוונתו הייתה לומר: "אישה אחת רצתה להיכנס למכון, אבל לא נתתי לה." בגלל קשיי השפה שלו התייחסנו אליו תמיד בסבלנות מחויכת, ויאמר בכנות, לא הערכנו אותו במיוחד. לכן למדנו בשמחה שנים מאוחר יותר שילדיו מילאו תפקידים (ואולי עדיין ממלאים) בגופים ציבוריים ופרטיים בבאר-שבע.

אדון סטולרו לא היה השומר היחידי. היות והייתה שמירה שבעה ימים בשבוע עשרים וארבע שעות, היה צורך בארבעה שומרים כדי לאייש את כל המשמרות. הרבה יותר מאוחר(אולי בשנות השבעים או תחילת שנות השמונים) תפקידים אלה יחד עם תפקידים אחרים נמסרו לחברות שמירה, ניקיון וכוח אדם. אבל כשאני התחלתי לעבוד, שומרינו היו אדון סטולרו, ושלשה עולים מהודו. לשניים מהם קראנו רק בשם המשפחה שלהם: בלקר ואגרוואלה. שניהם היו מאד כהים, מקורם מקוצ'ין, אנשים נעימי הליכות.

הקשר היום-יומי אתם הצטמצם באמירת שלום בהגיענו ועזבנו, וכמה שאלות נימוס על משפחה, בריאות ומזג אויר. לא כך השלישי. מר טלקר היה אדם מיוחד במינו. גם הדרך בה התקבל לעבודה הייתה מיוחדת. סיפורו מתחיל עוד בהודו. בתחילת שנות החמישים משה שרת -כשר חוץ או ראש ממשלה - ביקר בהודו. כשהגיע לעירו של מר טלקר, הוא קיבל את פניו והשכיל לתעד את האירוע בשלל תצלומים. אחרי עלייתו ארצה והשתקעותו בבאר-שבע הופיע עם תמונות אלה במוסדות המתאימים, וכתוצאה ישירה אנחנו, שהיינו אז חלק ממשרד ראש הממשלה, קיבלנו הוראה להעסיק אותו ומיד.

עלי לומר פה שמקרים אלה היו נדירים. אינני זוכר יותר משניים- שלשה בחמש עשרה שנות היותנו מוסד ממשלתי. וגם אז, הפרוטקציה הסתיימה עם קליטתם. מהנקודה הזאת על העובד היה להוכיח את עצמו בעבודה, ועם לא עשה זאת ופוטר, אף אחד לא התערב שוב לטובתו.

מר טלקר הועסק תחילה כמפעיל במתקן הניסיוני להמתקת מים. הוא הראה שם הרבה רצון טוב, אך יכולת טכנית מצומצמת ביותר. החלטנו לנסות את כישוריו כשומר ובתור שכזה בהחלט השביע את רצוננו. אבל הגורל הועיד לו תפקיד אחר. אריתמטיקה פשוטה מראה שארבעה שומרים יכולים לספק עשרים וארבע משמרות בשבוע (אז עוד שבוע העבודה היה שישה ימים) כלומר כל שבוע נותרו שלש משמרות בלתי-מנוצלות. אינני זוכר כבר מי העלה את הרעיון לנצל שלש משמרות אלה לשליחויות בעיר. תוך זמן קצר התברר שמר טלקר הוא הכי מתאים מארבעתם לתפקיד זה, ועם הזמן הפך לעיסוקו הבלעדי. אני מספר כל זה, כי שליחויותיו של מר טלקר הביאו לתוצאות בלתי צפויות. הוא יצר קשרים טובים עם בנקים, מוסדות ציבור, חברות והשפיע עליהם לתרום לעניים, לחולים. החליט לקרוא לביתו הצנוע "מקדש האדם" והוא ובני משפחתו היו עסוקים לקראת סופי השבוע להעביר המתנות והתרומות ליעדן. למקדש האדם היה אירוע שנתי, בו מר טלקר חילק תעודות, תעודת האדם הטוב לאנשים שחפץ ביקרם. אני מחזיק עדיין שתי תעודות כאלה ומעריך אותן לא פחות מתעודות אחרות שברשותי. הייתי יכול להמשיך בלי סוף ולספר עוד על עשרות חבריי מאותם שנים, שרובם אינם בחיים עוד. אולי אעשה זאת פעם.

10. יש מאין

אחרי ארבעים וחמש שנים של עבודה במכון לחקר הנגב ואוניברסיטת בן-גוריון, באביב 2003 יצאתי לגמלאות. אומנם פעילותי המדעית נמשכת גם היום, בעת כתיבת שורות אלה, אבל אותו אביב בהחלט סימן את הקץ למעורבותי בחיי האוניברסיטה. ומעורב כן הייתי. בעת פרישתי הייתי אחרון "האבות המייסדים" שעדיין במסגרת המוסד, זקן הסגל האקדמי הבכיר, מילאתי תפקידים רבים - שמנה שנים מנהל המכונים למחקר שימושי, מקימו וראשו הראשון של המחלקה להנדסה סביבתית, כדי להזכיר רק את שניים האחרונים. הייתי חבר בסנאט האוניברסיטה שלשים שנה ואחד הפעילים בו. לכן, כשפניתי אל הרקטור וביקשתי לשאת דברי פרידה בישיבה האחרונה של הסנאט בה השתתפתי לפני פרישתי, הסכמתו ניתנה מיד. אלה הדברים שאמרתי באותו מעמד:

בראשון לפברואר 1958 התחלתי לעבוד כחוקר צעיר במכון לחקר הנגב, לימים המכונים למחקר שימושי של אוניברסיטת בן-גוריון.

בתחילת שנות השישים נמנית עם אותה קבוצה קטנה ששמה ליעדה להקים אוניברסיטה בנגב. אני חבר בסנאט נכבד זה כשלושים שנה, ותמיד ניסיתי לתרום כמיטב יכולתי לקידום האוניברסיטה שלנו. והנה היום הגעתי למה שנקרא בלשון הביורוקרטיה פרישה, למרות שלא ברור לי, מפני מה ולאן אני פורש.

אני מודה לרקטור, שאפשר לי לומר כמה מילים בהזדמנות זאת. לא שאני מיחס חשיבות מיוחדת למאורע זה. אנשים, אפילו חברי סנאט פרשו לפניי ויפרשו אחרי. אולם יש לי התחושה שעלי לספר לכם כמה דברים שלא יהיה מי שיספרם בעתיד ורצוי שישמעו ויזכרו.

קבוצת מקימי האוניברסיטה פעלה במשך שנים יומם ולילה להשגת המטרה, החל מקורסים בודדים, הקמת מחלקות שלמות, לימודים לתאר שני-תחילה בחסות אוניברסיטאות אחרות, ואחר כך המכון להשכלה גבוהה בנגב, והאוניברסיטה. גם אני תרמתי ככל יכולתי. אך אין לי ספק שכל מה שאני עשיתי היה יכול להיעשות והיה נעשה על ידי מישהו אחר במקומי. אולם היו שלשה שבלעדיהם האוניברסיטה לא הייתה קמה, לפחות לא אז ולא בצורה שקמה.

הראשון בין הראשונים היה דוד טוביהו ראש העיר הראשון של באר שבע, אשר כבר באמצע שנות החמישים, כשלבאר-שבע פחות מעשרים אלף תושבים ובית ספר תיכון אחד המתאכסן בשני בתי שיכון עלובים, ניבא שבאר-שבע תהיה עיר אוניברסיטאית פעם.

השני וניה, פרופסור זאב הדרי בעל עבר מזהיר בהרבה תחומים שאפילו היום לא כולם נחלת הכלל. לצמד הדרי-טוביהו היה כוח השפעה שקשה היום לתארו. לא היה בית של אדם חשוב בארץ שלא יכלו לצלצל אליו בעשר בלילה, לקבוע פגישה לחצות ובאחת אחרי חצות לצאת הבית עם מבוקשם.

והשלישי - המכון לחקר הנגב בניהולם של יואל שכטר וולטר לפיד - לימים סמנכ"ל משאבי אנוש אשר במשך שנים העמידו חלק נכבד מתקציב המכון - מוסד ממשלתי אז- לרשות הקמת האוניברסיטה בהתהוותה. ציוד מעבדה, חומרים, ציוד משרדי,

רהיטים, עבודות משק, בית מלאכה ועוד ועוד דברים שהיום קשה כבר לזכור את כולם. היום היו בוודאי מגנים זאת, מקימים ועדות חקירה, ובעצם אני מגלה כל זה, כי אחרי קרוב לארבעים שנים בוודאי חלה כבר התיישנות על פשעים אלה. בזכותם ורק בזכותם, כאשר הגיעה העת לדון בהקמת האוניברסיטה בגופים שונים שהיו למכביר - ועדת קציר וועדת גיליס כדי להזכיר רק שניים, - כבר לא דנו באיזה רעיון אבסטרקטי, אוטופיה מטורפת, אלא בגורלו של גוף חי ונושם.

בשנים הראשונות שימש המכון לחקר הנגב גם משכן ולשכת קשר עבור המצטרפים הראשונים למכון להשכלה גבוהה. פה קיבלו את כל השרותים שהיו זקוקים להם, מעזרה משרדית, הדפסות, ספרייה ועד מזנון ומשחקי כדורעף ופינג-פונג בשעות אחרי צהריים. וגם נדבקו מהרוח החברית המיוחדת שאפיינה את המכון בכל שנות קיומו.

אוכלוסיית המכון בשנות השישים הייתה מורכבת מצברים, וותיקים ועולים מכל הגלויות, מדענים בעלי שם בינלאומי וחוקרים צעירים שהיו עתידים לרכוש שם זה בעבודתם המדעית במכון, עוזבי קיבוצים, פועלים שנקלטו מבין עובדי הדחק שהכשירו את שטח המכון... מי ימנה את כולם?

אך כולם היו חברים, חברות אמת, עזרה הדדית ללא התנשאות, השתתפות כנה בשמחתו וצעריו של הזולת. אחווה עממית כמובן הטוב ביותר של המילה. כל מי שבא חדש, נדבק מאווירה זאת והפך להיות "אחד משלנו". ואותם המעטים שלא התאימו, לא החזיקו מעמד ועזבו לעומת שבאו.

ראשוני המכון להשכלה גבוהה בנגב הפכו להיות חלק מהווי זה, והעבירו הלאה לכל הבאים אחריהם. כי כל מי שטעם טעמם של חיים ביושר, אחווה, אי העמדת פנים, פשוט לא יכול אחרת.

היום אוניברסיטת בן-גוריון ידועה כאוניברסיטה הידידותית ביותר לסטודנטים, לחברי סגל ולעובדיה. ואני מאמין שזו ירושת אותה קבוצה קטנה שפעלה במכון לפני כמעט חמישים שנה.

כשנפתח המכון ב-1957 בן-גוריון בירך אותו במכתב בו היה כתוב בין היתר:
"רק אנשי מדע ומחקר אשר ישבו בשערו של הנגב ויטיחזו כל חייהם את מרחבי הנגב... יצליחו לחשוף את צפונותיו ..."

המכון נשאר נאמן כל הדרך לחזון זה. ובהתחלת דרכה של האוניברסיטה עשה כמיטב יכולתו, השפעתו, ולעתים גם משאביו כדי להנחיל מסורת זאת ופעמים רבות בהצלחה. עמנואל עצמון, דב בהט, חיים וישנאק, ארנון שני, בנציון סנדלר, קני פרייס רק כמה מאלה שבשותפות עם המכון הפכו להיות חלוצי המחקר היישומי באוניברסיטת בן-גוריון.

זאת המורשת של המכון לחקר הנגב לאוניברסיטת בן-גוריון שהשתרשה בה אולי בלא לזכור או לדעת את מקורותיה: התעוזה לעשות, חברות וידידות אמת והרצון העז לשרת את האזור במחקר בפתוח ובמעורבת חברתית. אני מוסר לכם מורשת זאת כמתנת פרידה, ותקווה אני שהיא לא תשכח עם השנים.

ובאשר לי, אני קיבלתי את המתנה הגדולה ביותר שאדם עובד יכול לקבל. כל חי עשיתי רק דברים שחפצתי לעשותם. היה כף. תודה רבה.

אלה היו הדברים שאמרתי. בחרתי בקפידה את המילים כי מטרתי הייתה להעביר מסר ולא לדוש בדקות הספורות שעמדו לרשותי בסיפורים שנשכחו

מזמן . למרות, שהיה מה לספר. כי תולדות הקמת האוניברסיטה הן מעשיה מופלאה שלא הייתה יכולה להתרחש בימים אלה.

הויקיפדיה מתארת את הצעדים שהביאו להקמת האוניברסיטה כדלקמן:

אוניברסיטת בן גוריון בנגב היא אוניברסיטה השוכנת בבאר שבע. בשנת 1962 חבר ראש העיר הראשון של באר שבע, דוד טוביהו לפרופ' ארנסט דוד ברגמן ולקבוצה בעלת חזון להקים אוניברסיטה בנגב. התהליך לא היה פשוט ונמשך שנים אחדות. החל משנת 1962 התקיימו בבאר שבע הרצאות מטעם מכון ויצמן למדע והטכניון. משנת 1963 פעלה בבאר שבע אגודה עותומנית במטרה לייסד אוניברסיטה בבאר שבע, שנקראה המכון להשכלה גבוהה בנגב. בשנת 1964 מינה משרד החינוך והתרבות ועדה לצורך בחינת האפשרות להקמת אוניברסיטה בנגב. עיריית באר שבע רכשה בשנת 1965 את "בית היאס", בניין ששימש בעבר כמלון, כדי שישמש לפעילותו של המכון להשכלה גבוהה בנגב. אוניברסיטת הנגב נוסדה בהוראת ממשלת ישראל בשנת 1969, ונפתחה בשנת הלימודים תש"ל. בשנת 1974, לאחר מותו של דוד בן גוריון החליט חבר הנאמנים לשנות את שמה של האוניברסיטה לאוניברסיטת בן גוריון בנגב.

אם תפקידי היה לסכם בעשר שורות את תולדות אוניברסיטת בן-גוריון, לא הייתי יכול לעשות זאת טוב יותר. אבל יש אי-דיוק אחד כבר בהתחלה. דוד טוביהו לא חבר לפרופסור ברגמן, אשר נכנס הרבה יותר מאוחר לתמונה, אלא לאותה קבוצה בעלת חזון שהיה לי הכבוד להימנות עם חבריה. בעצם לחבור איננה המילה הנכונה, כי הקבוצה הייתה במידה רבה יציר כפיו של טוביהו.

תחילה היו אלה ישיבות בביתו. בדרך כלל על המרפסת, כשאשתו מגישה משקאות קרים ועוגיות. הנוכחים ייצגו את כל המוסדות שיכלו לתרום לקידום הרעיון. אני חייב לתקן פה. כל אחד ייצג רק את עצמו. אבל טוביהו בחר אותם

תוך תקווה שהמוסדות מהם באו יתנו תמיכה מוסרית וחומרית כאחד. בחדשים הראשונים בדקנו רעיונות שונים, ולא התקדמנו. אבל אחרי זמן מה הגענו למסקנה, שבמקום לדון בהקמת מוסד, צריך לארגן לימודים אוניברסיטאיים מכל הבא ליד. התחלנו בלימודים לתאר ראשון בביוולוגיה ומדעי הרוח מטעם האוניברסיטה העברית, ולימודים לתאר שני במדעי הטבע וההנדסה מטעם מכון וייצמן והטכניון. אני הייתי אחראי לשני הנושאים האחרונים.

להרצת קורסים כמובן דרוש כסף ומקום, וכדי להשיג אלה צריך להקים גוף שמוסמך לקבל כספי ציבור. זה הביא להקמת האגודה העותומנית ולייסוד המכון להשכלה גבוהה בנגב מטעמה.

תוך זמן קצר הקורסים התרבו והפכו להיות חלק מנוף העיר. מוניות הגיעו מרחובות, חיפה וירושלים, הביאו והחזירו מרצים ובאותה תקופה לא אחד מהם בנה את ביתו מחלטורות אלה.

יש לומר, שכמה ממרצים אלא נהגו כאילו צנחו בנקודה החשוכה ביותר של אפריקה השחורה. לפעמים התייחסו אלינו, שנתנו להם פרנסה נוספת ושילמנו ביד רחבה, כאילו היינו שרתים. מאידך היה ברור להם שהם כבר סלבריטאים ידועי שם ועלינו לדעת את הכל עליהם. יכולתי למלא פרק שלם בסיפורים מהתקופה הזאת, אביא פה רק אחד.

ד"ר בנטויץ' הגיע פעם בשבוע מהטכניון להרצות לתלמידי תאר שני. בשבועות הראשונים אני קיבלתי את פני הבאים כדי לוודא שאין תקלות, התלמידים והמרצים נפגשים בזמן ובמקומות המיועדים, כל העזרים הנחוצים עומדים לרשותם, ויש גם כיבוד קל לבאים מרחוק. כל אחד מסר מספר בקשות או דרישות, אבל ד"ר בנטויץ' הוסיף: ואני גם רוצה לפגוש את אחותי! - ומי אחותך, אם מותר לשאול? - שושנה בנטויץ'. - צר לי, אבל אני לא מכיר אותה. - אשתו של זכי קיני. - אהא, שושנה קיני. - מה, אתה לא ידעת, שהיא בנטויץ'?

תשאלו, מנין בא הכסף? מעבר לשימוש בתקציבי המכון לחקר הנגב, המסלולים היו שונים ומשונים אבל מאחורי כל המסלולים עמד אדם אחד -

פנחס ספיר. חברו הטוב של דוד טוביהו מזה עשרות שנים, אחרי ששוכנע על חשיבות המפעל נתן תמיכתו הבלתי מסויגת עד יום מותו. תמיכתו הביאה לא רק תקציבים מקופת הציבור, אלא גם תומכים, שמות מבין השמות שלוקטו בפנקס השחור המפורסם שלו ובאו לעזר בשנים הראשונות של המוסד. בעיית המקום הייתה מסובכת יותר. הקורסים הראשונים שוכנו במכון לחקר הנגב ובמכון הביולוגי פדגוגי בניהולו של יהושע זימרה, אשר היה חבר בקבוצה המייסדת. גם המיתון ששרר באמצע שנות השישים עזר לנו. באזורים שונים של באר-שבע היו חנויות רבות שעמדו ללא שימוש ואנחנו הפכנו אותם לכמה שנים לכיתות לימוד.

אבל המפנה הגדול חל כשדוד טוביהו הצליח לארגן עסקה סיבובית מסובכת שכתוצאה ממנה בית היאס הועמד לרשות המוסד הצעיר. בית היאס היה הוסטל שהוקם על ידי ארגון זה לשכן בבאר-שבע בעיקר בעלי מקצועות חופשיים שבאו לתקופות קצרות לעבוד בעיר או להשתתף באירועים שונים. במקום היו מסעדה, ספרייה, בר, גינה יפה, ממש גן עדן קטן בשממה הבאר-שבעית של שנות החמישים. כנסים, ישיבות חשובות התקיימו בה. אורחים מחו"ל שהגיעו לאוניברסיטה בשנות השבעים והשמונים נזכרו בנוסטלגיה בזמן שבילו בהוסטל זה בביקוריהם הקודמים. באמצע שנות השישים כבר היו בבאר-שבע מספיק בתי מלון, אכסניות ואולמות ישיבה, וכל המעורבים שמחו למצוא לבית יעוד חדש.

תוך כמה שנים הצלחנו להביא לשגשוג החיים האקדמיים בבאר-שבע. קורסים לתאר ראשון, תאר שני, בכמה וכמה שטחים, גם הומניים וגם ראליים התנהלו, בהשתתפות מאות סטודנטים, תחילה בחסות האוניברסיטה העברית, הטכניון ומכון וייצמן. בשלב זה השלטונות לא יכלו כבר להתעלם מקיומו של המוסד ומינו שתי ועדות להמליץ על עתידה. ועדת קציר וועדת גיליס ויגאל אלון כשר חינוך הביאו ב-1970 להפיכת המכון להשכלה גבוהה בנגב לאוניברסיטת הנגב (ששינתה את שמה אחרי מות דוד בן-גוריון לאוניברסיטת בן-גוריון).

באשר לי, אני הייתי חייב לקבל החלטה שקבעה את המשך דרכי. עלי היה לבחור בין מחקר יישומי ובין פעילות אקדמית. בחרתי בראשון. בתחילת 1969 צמצמתי את השתתפותי במכון להשכלה גבוהה בנגב, וחזרתי לפעול

באוניברסיטה רק ארבע שנים מאוחר יותר כאשר המכון לחקר הנגב התאחד עם האוניברסיטה ואני צורפתי לסנאט.

על ההמשך כתבו הרבה ויכתבו עוד יותר גם דברים נכונים וגם דברים לא כל כך נכונים, אפשר לומר, גם דיברי טעם וגם דיברי ריח. אינני רואה את עצמי להוסיף, הרי חיבורים אלה, וגם החיבור שלי, ישכחו מזמן, כשאוניברסיטת בן-גוריון עוד תהיה קיימת ותלך מחיל אל חיל. בזכות אותם אנשים, שלא היססו לשבור מוסכמות, לפעול בלי רשות, בלי הרשאה למען מטרה שהאמינו בה,

